

Beqir META

FEDERATA VATRA DHE ZHVILLIMET POLITIKE NË FILLESAT E RIKRIJIMIT TË SHQIPTAR 1920-1921

Abstrakt:

Vatra i ndoqi me shumë kujdes zhvillimet politike, ekonomike e sociale në Shqipëri gjatë vitit 1921, madje mori pjesë aktivisht në to, përmes një grupi parlamentar, i cili përfaqësonte krahun më liberal dhe me profil perëndimor në politikën shqiptare. Në kuadër të një studimi të ri që po përgatis për këtë temë, e cila shtrihet përgjatë viteve 1920-1924, do të sjell disa fakte dhe analiza të reja lidhur me qëndrimin e Federatës Vatra të Amerikës për shumë çështje themelore dhe me shumë rendësi të procesit të shtetformimit dhe kombformimit të asaj kohe, dhe më gjerë, akoma të zhvillimit të shoqërisë shqiptare. Çështjet themelore që do të trajtohen janë: Qëndrimi i Vatrës ndaj sistemit politik të vendosur në Shqipëri dhe atij që duhej të vendosej në të ardhmen e afërt; Qëndrimi i Vatrës ndaj grupeve politike që ishin krijuar në Shqipëri në këtë kohë, polemikat dhe idetë e saj liberale dhe ballafaqimi me forcat konservatore; Qëndrimi i Federatës Vatra ndaj çështjes së Kosovës në këtë kohë dhe përgjithësisht ndaj popullsisë shqiptare të mbetura jashtë kufijve politikë të Shqipërisë; Qëndrimi i Vatrës ndaj Politikës së jashtme të shtetit shqiptar; Qëndrimi ndaj problemeve ekonomike, sociale, arsimore e kulturore me theks të veçantë tek reforma agrare.

Fjalë kyçe: Federata Vatra, shtetformimi, liberalizmi politik, diaspora shqiptare, çështja e Kosovës.

Federata Panshqiptare Vatra e Amerikës ishte organizata më e fuqishme dhe njëkohësisht edhe më progresive e moderne e emigracionit politik shqiptar në dekadat e para të shekullit të kaluar. Ajo u themelua në vitin 1912 dhe ndiqte modelin e shoqërive të diasporave më të avancuara në ShBA, por edhe të organizatave të tjera joqeveritare në këtë vend. Gjatë viteve 1912-1920 ajo ishte organizata që dha kontributin më të spikatur në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare, duke i bërë shërbime të paçmuara kombit tonë. Pikërisht për këtë arsye, është me interes të veçantë që të shqyrtojmë edhe qëndrimin e saj ndaj shtetit të ri shqiptar, që u rikrijua me shumë vështirësi e peripeci nga Kongresi Kombëtar i Lushnjes, si dhe ndaj çështjes shqiptare në këtë kohë.

Gjatë viteve 1920-1921 Federata Vatra u përpoq të *orientonte dhe ndihmonte shtetin e ri shqiptar dhe të forconte pozitën e tij në arenën ndërkombëtare*. Ajo luajti një rol domethënës për të nxitur qeverinë amerikane që të njihte shtetin e ri shqiptar dhe qeverinë e tij legjitime, duke u përpjekur të tejkalonte ngurrimin e Departamentit të Shtetit në këtë drejtim, i cili donte prova të mjaftueshme se ky shtet kishte një qeveri qendrore efektive dhe ishte i aftë për ekzistencë të qëndrueshme.

Gjithashtu në muajt e parë të vitit 1920 delegati i Vatrës në Washington dhe njëherazi komisar i shtetit shqiptar atje u përpoq të mbronte tërësinë territoriale të Shqipërisë, e cila vijonte të ishte e rrezikuar. Ai kundërshtoi me forcë tentativat greke në Senatin Amerikan për të mbështetur pretendimet e tyre aneksioniste ndaj Shqipërisë së Jugut.¹ Ai u përpoq pranë Departamentit të Shtetit dhe Presidentit Wilson që të bënte të qarta kërkesat shqiptare përpara Konferencës së San Remos.² Megjithatë sipas fjalëve të Kostë Çekrezit, Vatra u tregua e ngathët në denoncimin e rezolutës së paraqitur në Senatin Amerikan që përkrahte pretendimet greke³, ndonëse ajo më 23-24 maj organizoi një Kongres të madh të 98 shoqërive të ndryshme shqiptare, i cili votoi një rezolutë ku denoncoheshin pretendimet greke dhe mbështetja e tyre nga disa senatorë amerikanë.⁴

Vatra ndiqte me shumë vëmendje edhe situatën ndërkombëtare. Ajo në këtë kohë, ashtu si shumica e opinionit evropian, konsideroi si rrezik kryesor për Ballkanin dhe Evropën përhapjen e komunizmit. Dielli shkruante se “Me Jugosllavinë, me turbullime të brendshme dhe me Rumaninë përpara legjioneve kuqalashe që po mblidhen pranë kufirit të saj, Ballkani, sinisia e turbullimeve të pasosura po përballët sot me një situatë politike të re, krejt të ndryshme nga ajo e djeshmja. Rënia e Venizellos dhe prishja fatale e ushtrive ruse të gjeneralit Vrangeli në Rusinë Jugore janë shkaqet kryesore të këtyre ndryshimeve”. Në këtë kontekst dhe rrjedhojë të kësaj situate, shihte ajo edhe krijimin e Aleancës Ballkanike ose Paktin e Antantës së Vogël të iniciuar dhe mbështetur me forcë nga Franca, e cila, “duke pasur interesa të mëdha me Lindjen e Afërme dhe në Rusi, la krejt politikën e saj të vjetër të mbështetur

¹ AQSH, F. 151, V. 1920, D. 34/1, fl. 360-363, Letër e Kostë Çekreyit dërguar Ministrit të Punëve të Jashtme, Mehmet Konica, Washington, 15 mars 1920.

² Po aty, D. 31, fl. 62-65, Kostë Çekrezi për Ministrin e Jashtëm M. Konica, Washington, 27 prill 1920.

³ Po aty, fl. 116-120, Kostë Çekrezi për Ministrin e Jashtëm Mehmet Konica, Washington, 19 maj 1920.

⁴ Po aty, fl. 77-81, K. Çekrezi për Ministrin e Jashtëm, M. Konica, 10 qershor 1920.

tek Venizello dhe Vrangeli dhe nisi sot një tjetër. Kjo është krijimi i një aleance midis Rumanisë, Bullgarisë e Serbisë”.⁵

Kjo situatë e re konsiderohej e dobishme për shqiptarët dhe theksohej se “Rastet e mira që i dha Bullgarisë, politika e sotme greke, nuk shkojnë humbur nga dora e Bullgarëve dhe gjithë ato raste ndihmojnë sot jo vetëm Bullgarinë po dhe kemalistët (qemalistët) dhe neve”. Një rrethanë tjetër e dobishme konsiderohej edhe ftohja e raporteve franko-greke. Dielli shkruante se “Franca, e goditur aq paburrërisht nga grekërit që i kthyen brrylin posa pandehën që e kapërcyen lumin, favorizon sot jo vetëm ndryshimet e traktatit të Sevres, po dhe çdo lëvizje që bëhet kundër Greqisë, kundër atij shteti që e përkrahte aq verbërisht gjer dje”. Dielli shprehte shpresën se në këto rrethana kufijtë me Greqinë që nuk ishin caktuar ende mund të ishin më të favorshëm për Shqipërinë. Sipas kësaj gazete “fakti që nuk janë caktuar ende kufijtë tona me Greqinë, na gëzon sot dhe na pëshpërit në vesh shpresa të mira, më të këndshme se kurdoherë tjetër”. Prandaj i bënte thirrje qeverisë së Tiranës, të vepronte me energji dhe zgjuarsia në këtë drejtim pasi, siç pohonte gazeta, gëzimi dhe shpresat tona do të jenë iluzive “në qoftë së nuk veprojmë si Bullgarët, në qoftë se neve i lëmë rastet e mira që vinë për neve shumë rrallë, të na shkojnë nga dora, në qoftë se qeveria jonë fle sot dhe nuk përpiket që të përfitojë prej tyre. Pësimet tona të një ditëshme duke lënë Traktatin e Tiranës (Marrëveshjen e 2 gushtit 1920 me Italinë-BM) në gjumë, duhet të bëhen mësim. Duhet të kemi ndërmend kurdoherë që politika ndërrohet në Ballkan me të “fryrë qimen”, dhe që puna e sotme nuk është për nesër”. Bashkimin e Bullgarisë në këtë aleancë e konsideronte të favorshme dhe si një shtysë që edhe Shqipëria do të pranohej në të, qëllimi i së cilës ishte sigurimi dhe zotërimi i francezëve në Lindjen e Afërme. Shprehej besimi dhe siguria se “shtetet ballkanike nuk mund të lënë pa përfillur shtetin shqiptar që po hyn në radhën e shteteve të tjera”. Por nga ana tjetër shprehej shqetësimi se, para se të bashkohej ai me aleanca politike, duhej të caktoheshin kufijtë dhe Serbia të largonte ushtrinë e saj që nga kufijtë e vitit 1913 dhe njëkohësisht “të japë sigurinë për vëllezërit tanë të robëruar”. “Sot është rasti më i mirë për qeverinë tonë të përkujdeset për caktimin e kufijve tanë. Koha e tanishme është tepër e favorshme për ne dhe le të mos na shkojë për hiç mos gjë”.⁶

Çështja e kufijve ende të pacaktuar konsiderohej një rrezik i madh për Shqipërinë dhe si një “fakt i hidhur” që “na sjell pengesa të mëdha në përparimin tonë”, i cili “i mban grekomanët dhe serbomanët me shpresë

⁵ “Dielli”, 04.02.1921, *Aleanca Ballkanike*.

⁶ “Dielli”, 04.02.1921, *Aleanca Ballkanike*.

të madhe, i forcon përpjekjet e armiqve dhe na lë midis valës dhe zjarrit”.⁷ Qeverisë i bëhej thirrje të ishte tepër e kujdesshme, veçanërisht për pasojat që vinin nga Traktati i Kapshticës, “ai traktat i errët që ka mbetur mu në zemër të çdo atdhetari, që e lë çështjen e Korçës të varur dhe kësisoj shumë delikate”. Vatranët bënë thirrje që si korçarët ashtu dhe qeveria të silleshin me aq urtësi e vërejtje që të mos u jepnin asnjë shkak kundërshtarëve për qarje e goditje kundër interesit të përgjithshëm. “Gabimet e gjertanishme në qarkun e Korçës nga të dy palët (partitë politike) ishin të mjafta sa t’u jepnin armë elementeve antipatriotë për të na luftuar si njerëz të pazotët për vetëqeverim”. Kritikohej edhe “urdhri i çuditshëm” i qeverisë për të ngritur Gjykatën e Apelit në Përmet, për të cilën theksonte se mund të kishte pasojë fatale, si nga pikëpamja ekonomike, politike dhe tregtare, pasi ende nuk ishin caktuar kufijtë.⁸

Përveç mbështetjes ndërkombëtare të shtetit të ri, Vatra i përqendroi më së shumti energjitë e saj për të mbështetur shtetin dhe shoqërinë shqiptare që të bënin reforma politike progresive dhe për orientimin e vendit drejt Perëndimit.

Duke parë vështirësitë e mëdha ekonomike e financiare me të cilat përballej shtetit i ri, të cilat përbënin një nga sfidat kryesore të tij, Vatra vendosi që t’i jepte atij edhe mbështetje ekonomike. Në fund të shkurtit 1920, Këshilli Kombëtar i Vatrës miratoi kërkesën e qeverisë shqiptare për t’i dhënë një hua të shpejtë asaj dhe i dërgoi menjëherë 10 mijë dollarë. Ndërkohë, Vatra i propozoi qeverisë të shpallte një hua të brendshme dhe të dërgonte në Amerikë një përfaqësues të saj për të organizuar bashkërisht huan në diasporën shqiptare.

Qeveria shqiptare dërgoi Mit’hat Frashërin dhe nga fushata e Huas Kombëtare të drejtuar nga Vatra u sigurua një shumë prej 183.000 dollarësh.⁹ Në atë kohë kjo ishte një mbështetje me shumë vlerë për shtetin e ri, të cilit i mungonte thuajse gjithçka. Prandaj ky kontribut përbën një vlerë e një ndihmesë të shquar të Vatrës dhe diasporës shqiptare të Amerikës në shtetndërtimin shqiptar. Por në raport me mundësitë e diasporës shqiptare, shuma

⁷ “Dielli”, 07.02.1921, *Gabime fatale për kohën e sotme*.

⁸ “Dielli”, 07.02.1921, *Gabime fatale për kohën e sotme*.

⁹ Refat Xh. Gurrazezi, *Historia e Federatës Vatra*, Tiranë, Glogus R, 2006, f. 113-115. Federata Vatra kontribuoi me 7.000 dollarë, kurse emigrantët e tjerë blenë sasi të ndryshme bondesh. Vlera e një bondi ishte 50 fr. Ar ose 10 dollarë. Rekordin e huasë e mbanin dy vatranë të njohur - Halit Qyteza me 6.000 dollarë (të cilin më vonë e dënuan komunistët dhe vdiq në burgun e Korçës) dhe Fazli Panariti me 5.000 dollarë.

e mbledhur nuk ishte ajo e duhura, madje këtë e pranonte edhe vetë kryetari i Vatrës, Anastas Pandeles.¹⁰

Vatra u angazhua drejtpërdrejt edhe në sferën e sigurisë së shtetit të ri. Në fillim të vitit 1920, ajo dërgoi në Shqipëri disa trupa ushtarake shqiptare të stërvitura qysh gjatë Luftës së Parë Botërore, me synimin për t'u rreshtuar në anën e Aleatëve të Antantës. Këto forca drejtoheshin nga një ushtarak dhe një nga aktivistët e shquar të Vatrës, Aqif Përmeti, i cili u pushkatua nga komunistët në vitin 1945.¹¹ Dërgimi i këtyre forcave me disiplinë dhe kulturë tashmë perëndimore, bëhej me synimin që të modernizoheshin dhe të rritej cilësia e forcave të sigurisë në Shqipëri, për t'i shërbyer shtetit dhe qytetarëve me një frymë perëndimore, larg stilit, mendësisë e praktikave osmane që trashëgonte vendi. Kjo përbënte një sfidë të madhe për këto forca dhe drejtuesit e Vatrës, pasi Shqipëria e kësaj kohe vuante thujtë në të gjitha sferat e jetës nga kjo trashëgimi negative dhe frenuese për ndërtimin e një shoqërie të përparuar dhe një shteti modern, ku të sundonte ligji njësoj për të gjithë qytetarët. Ndonëse sfida e tyre ishte madhore dhe arritjet nuk mund të ishin të mëdha, kontributi i tyre ishte mbresëlënës, ata ishin pionierë të ndërtimit të një force sigurie me profil kombëtar, qytetar dhe progresiv. Arritjet do të kishin qenë edhe më të mëdha sikur të mos pengonte shumë mentaliteti i klasës drejtuese politike të Shqipërisë së kësaj kohe, lufta e saj e paprincipitë për pushtet, politikat dhe përplasjet klanore, elementët parashtetërorë, që inkurajonin krerët politikë kryesorë në vend, të cilët kishin secili banda apo forca të tyre të armatosura të paligjshme.

Bashkë me vullnetarët shkoi edhe *Banda Muzikore Vatra* e udhëhequr nga muzikanti i talentuar Profesor Thoma Nassi, e cila dha shumë koncerte me muzikë klasike e muzikë popullore shqiptare në shumë qytete të Shqipërisë. Vlera e aktivitetit të saj ishte e madhe në disa drejtime. Ajo ringjalli dhe ngriti në një nivel më të lartë muzikën qytetare shqiptare, krijoi një atmosferë të mrekullueshme hareje, gëzimi e ringjallje në këtë agim të ringritjes së shtetit të ri kombëtar, kultivoi ndjenjat dhe shijet muzikore, sa kombëtare aq edhe moderne, në popullsinë e gjerë shqiptare, etj. Por mbi të gjitha, ajo ndikoi shumë për të rritur ndërgjegjen kombëtare shqiptare me këngët dhe veprimtarinë e saj si dhe entuziazmin për fillimin e një jetë të re të lirë nën flamurin kombëtar. Prandaj koncertet e saj mbetën të pashlyera në kujtesën popullore shqiptare, si të asnjë trupe apo aktiviteti tjetër muzikor artistik para ose pas saj.

¹⁰ AQSH, Fondi Shoqëritë Shqiptare në SHBA, V. 1920, D.22, fl. 10-13, Letër e A. Pandeles dërguar kryeministrit Iljaz Vrioni, 13 prill 1921.

¹¹ Refat Xh. Gurrazezi, *Historia e Federatës Vatra...*, fl. 81

Vatra vendosi të përfshihej drejtpërdrejt edhe në jetën politike të shtetit shqiptar. Ky ishte një hap me rëndësi, por njëkohësisht edhe mjaft delikat, pasi përfshirja e diasporave në institucionet politike të një shteti kërkon një shkallë të lartë maturimi të këtyre institucioneve, por edhe përgatitje e njohuri politike të përfaqësuesve politikë të diasporës. Kuvendi i Vatrës i 11 korrikut 1920 i propozoi qeverisë shqiptare që të dërgonte si përfaqësues të saj në parlamentin e parë shqiptar ose Këshillin Kombëtar të zgjedhur nga Kongresi i Lushnjes, Fan Nolin. Noli shkoi në Shqipëri, por nuk u lejua të hynte në vend me ndërhyrjen e kundërshtarit të tij të vjetër Sotir Pecit, i cili e bindi Këshillin e Naltë se ai mund të krijonte përçarje politike. Më 29 tetor 1920 Këshilli Kombëtar i Vatrës protestoi ndaj qeverisë shqiptare për ndalimin e tij. Me ndërhyrjen e Ahmet Zogut, konflikti u zgjidh nga qeveria, e cila e dërgoi Nolin në Lidhjen e Kombeve në Gjenevë si përfaqësues të saj. Atje Noli shkëlqeu si një orator i zoti në mbrojtje të së drejtës së vendit të tij për t'u njohur si shtet i pavarur dhe për t'u pranuar si anëtar i LK. Pasi kreu detyrën në Gjenevë, Noli u pranua nga qeveria si deputet i Vatrës që do të përfaqësonte shqiptarët e Amerikës në Parlamentin e Shqipërisë. Ndërsa në zgjedhjet e para politike të vitit 1921 ai u zgjodh ligjërisht deputet i parlamentit shqiptar. Tashmë edhe Vatra vendosi që të përkrahte Partinë Popullore të cilën e kryesonte vetë Noli.¹² Në vijim të aksionit të saj politik në Shqipëri, po në vitin 1920 Vatra iu kthye projektit të saj të mëhershëm për themelimin e një partie politike në atdhe. Në nëntor të këtij viti, njerëzit e saj themeluan Federatën Vatra e Shqipërisë me qendër në Korçë, me këta zyrtarë: Nik Dishnica – kryetar, Selim Mborja - sekretar, Refat Shtylla - arkëtar. Anëtarë të Komisionit Qendror ishin Koço Grameno, Vasil Tromara, Fuat Dishnica, dhe Pertef Rusi. Kanunorja e Vatrës së Shqipërisë ishte pothuajse e njëjtë me atë të Amerikës.¹³ Por Vatra e Korçës, për shkak të vështirësive financiare dhe ngaqë nuk mori ndihmat e mjaftueshme nga Bostoni, nuk pati vijueshmëri.¹⁴ Gjithsesi, kjo tentativë ka një rëndësi si një shembull i parë dhe i fundit i diasporës për t'u angazhuar përmes një force të vetme politike, në jetën politike të vendit. Dështimi i saj, përveç të tjerash, dëshmonte faktin se vatanët ishin një forcë progresive, por pa shumë mbështetje në terrenin shqiptar dhe gjithashtu edhe vetë Federata

¹² AQSH, F. Fan Noli, viti 1921, dosja 116, fl. 15-20, Letër e sekretarit të Federatës Vatra, Kristo Isak, drejtuar kryedelegatit të kësaj shoqërie në Konferencën e Paqes, Mehmet Koniça, Boston, gusht 1921.

¹³ Kanunore e shoqërisë "Federata Vatra e Shqipërisë", miratuar nga komisioni nismëtar, Korçë, 23 tetor 1920.

¹⁴ Refat Xh. Gurrazezi, *Historia e Federatës Vatra...*, f. 128-129.

Vatra e Amerikës nuk kishte kapacitetet e duhura politike e organizative për ta ngjizur me sukses dhe efektivitet një lëvizje të tillë në Shqipëri.

Gjithsesi, duhet nënvizuar se në fillim të viteve 1920, shumë shqiptarë u larguan nga Amerika për në Shqipëri. Shteti i ri shqiptar kishte nevojë për njerëz të kualifikuar dhe me mendësi të reja. Llogaritet se deri në vitin 1925 u kthyen në atdhe nga Amerika rreth 30.000 shqiptarë.¹⁵ Shumica e të kthyerve u përkisnin viteve 1921-1922. Kjo përbënte një lëvizje të madhe në raport me numrin e përgjithshëm të shqiptarëve që kishin shkuar deri atëherë në Amerikë. Nxitja kryesore e këtij procesi ishte entuziazmi dhe besimi i madh, se Shqipëria e re e pavarur do të ecte me shpejtësi në rrugën e progresit dhe prosperitetit. Këta emigrantë filluan të zënë vende me rëndësi në administratën shtetërore, në arsim dhe në kisha.¹⁶ Të gjithë emigrantët e kthyer nga Amerika sillnin me vete edhe idetë liberale e demokratike, të ngjashme me ato që zbatoheshin në ShBA.

Në fund të vitit 1920 dhe fillim të vitit 1921, vendi kaloi një situatë kritike, pasi u rrëzua qeveria e zgjedhur në Kongresin e Lushnjes. Vatra e komentoj këtë situatë me tone negative. Dielli shkruante se sot Shqipëria po kalon përmes një rrëmuje politike të brendshme dhe fajësonte si shkaktarë të kësaj situatë Rregjencën, për të cilën theksonte se “u kthye në diktatore dhe u zgjat përtej kufirit që i caktoi Mbledhja e Lushnjes”. Sipas kësaj gazete, kishte informata të sigurta që tregonin që disa nga pjesëtarët e regjencës shkaktuan jo vetëm rënien e kabinetit të shkuar, duke iu zotuar kryeministrit të atëhershëm për një thellë tjetër, po dhe shkatërrimin e parlamentit, i cili nuk vepronte më. Ajo bënte thirrje, që në fushatën zgjedhore që do të zhvillohej “nacionalistët duhet të veprojnë, duhet të përdorin forcën e tyre për një reformë të krejtë, për një shkullje nga rrënja, e cila të kënaqë shumicën e popullit dhe jo “demagogët”, ata që përpara ambicieve personale shkulin çdo parim tjetër, sado i shenjtë që të jetë.” Sipas Diellit, zgjedhjet legjislative i donin “konservativët, njerëzit e tipit të Dr. Turtullit, ata që i lënë punët për të nesërmen, kurse mbledhje konstituente (kushtetuese) e duan patriotët e rinj në moshë po pleq në atdhetarizma, ay grupi që dëshiron një Shqipëri moderne, një Shqipëri evropiane”.¹⁷

Regjenca akuzohej se po mbretëron kundër misionit dhe kufirit të saj të dhënë dhe të vënë prej Mbledhjes së Lushnjes. Gjithashtu, hidheshin akuza se po kërcënoheshin gjithë ata që flasin a veprojnë kundër dëshirës së Qeverisë

¹⁵ Haris Silajxhiç, *Shqipëria dhe SHBA në arkivat e Washingtonit*, Tiranë, Dituria, 1999, f. 38

¹⁶ Po aty.

¹⁷ “Dielli”, 07.01.1921, *Reforma nga rruga*.

e të Regjencës, ndaloheshin ata që predikonin mbledhjen konstituente dhe ndiqeshin të gjithë sa bënë propagandë kombëtare kundër armiqve ose kundërshtarëve të brendshëm, se populli nuk ishte në gjendje të shfaqte mendimin e lirë, dhe gazetatat në kundërshtim me qeverinë do të censuroheshin. Dielli i bënte thirrje Qeverisë të mbante mbledhjen konstitucionale sipas dëshirës së patriotëve dhe shumicës së popullit.¹⁸

Dielli e konsideronte rënien e qeverisë së S. Delvinës një humbje për Shqipërinë, duke pohuar se pas saj rrodhën shumë gjëra, të cilat pak nga pak u majisën aq sa u bënë plagë delikate në zemrën e çdo shqiptari. Veçanërisht humbje e madhe konsiderohej mungesa e A. Zogut në qeverinë e re, i cili vlerësohej pozitivisht, pasi “për një kohë të shkurtër e nxori Shqipërinë nga bota e zezë në të cilën e kishin futur të huajt, nga një rrëmujë në një gjendje të dukshme. Ai thuhej se hodhi themelet e shtetit shqiptar, vendosi qetësinë, përmbysi kryengritjen esatiste. Theksohej se “Ahmet Zogu është njeriu për të cilin qan sot Shqipëria, dhe ky njeri nuk mund të qëndrojë larg influencës së popullit.”¹⁹

Një tipar tjetër i mendimit politik të shprehur në gazetën Dielli ishte mbështetja e sistemit politik pluripartiak, të cilin e quante “sot për sot sistemin më të goditur”, pasi partitë parlamentare do të qeverisnin vendin sipas dëshirës së popullit.²⁰ Mit’hat Frashëri vlerësonte dhe përkrahte krijimin e partive politike moderne, të cilat theksonte se gjenden në çdo vend që ka një jetë konstitucionale dhe parlamentare dhe se pa partitë politike, “udha e qeverisë bëhet si në të errët, pa program dhe pa një udhë të caktuar”.²¹ Por ai nënvizonte se “për fat të keq, partia politike ka dhe faqen tjetër, se është një thikë që pret në të dy anët. Ajo çel dhe rrugën e ambicies, dëshirën që të arrijë të hipë mbi një perusti, të fitojë nga fuqia e grumbullit për të shtuar fuqinë e tij, për të fshehur dobësinë dhe kotësinë vetjake”. Prandaj sugjeronte që “në çështje të kombit, kur është puna për parti dhe politika, duhet që këto ndjenja të jenë të harmonizuara me interesin e përgjithshëm. Po s’qenë pas këtij interesi të kombit e të shtetit, atëherë më mirë të mos jenë fare.” Ai shtronte pyetjen dhe dilemën themelore me të cilën përballej shoqëria shqiptare: “Do të mundin një tokicë burra... me ideal, me karakter të fortë, që të vënë interesin e Shqipërisë përmbi çdo interes tjetër, prej atyre që bëjnë thërror ambicionin dhe inatin e vetes së tyre, për nderin dhe lumturinë e

¹⁸ “Dielli”, 08.01.1921, *Dëshira e popullit, dëshira e Perëndisë*.

¹⁹ “Dielli”, 24.01.1921, *Shqipëria qan për Zogun*.

²⁰ “Dielli”, 19.01.1921, *Partitë e Shqipërisë*.

²¹ “Dielli”, 11.04.1921 Lumo Skëndo -*Për një Parti Politike*.

Shqipërisë? A do të mundin të tillë burra të bashkohen, të grumbullohen dhe të betohen? Në qoftë se “po”, atëherë le të nisin nga puna. Në qoftë se “jo”, atëherë më mirë të mos hidhet çapi i parë.”²²

Shumë vatanë në Amerikë ndoqën me shqetësim krizën dhe paqëndrueshmërinë politike të fillim vitit 1921, duke theksuar se përçarja dhe egoizmi i udhëheqësve po shkatërronin popullin dhe Shqipërinë. Midis tyre pati edhe thirrje publike për “bashkimin pa kondita të qarkut të lartë të udhëheqësve tonë, të cilin po të duan udhëheqësit mund ta sjellin më shpejt se Kongresi i Lushnjes” Kjo konsiderohej si mënyra e vetme e zgjidhjes së krizës dhe kërkohesh që iniciativën për bashkimin duhej ta merrte përsipër “Vatra”, “ajo shoqëri, që gjer më sot ka qenë faktor kryesor i shërbimeve shpëtimtare. Të bëhet një mbledhje me gjithë njerëzit e shquar, të cilën ta organizojë “Vatra”.²³

Pikërisht për këto qëndrime, qeveria e Iljaz Vrionit e ndaloi shpërndarjen e Diellit në Shqipëri, çka shkaktoi protestat e kësaj gazete, e cila ishte kampione e lirisë së shtypit. Dielli pohonte se “u la i lirë në Shqipëri kur hapi fushatën e huas kombëtare, që të entuziazmonte popullin që të jepte, siç dhamë ne këtu. Po kur “Dielli” zuri të mbrojë të drejtat e popullit, se është çekan i atyre zyrtarëve që punojnë padrejtësisht, sot “Dielli” ndiqet pak me lezet. Ndalohet të shpërndahet meqë qenka shumë radikal dhe jo për kohën e sotme dhe rastet e tanishme në Shqipëri.”²⁴ Ajo gjithashtu, kritikoi Qeverinë pse kishte paralajmëruar edhe gazetën e “Korçës” për ta mbyllur, dhe e ndalonte të botonte artikuj që kritikonin atë me justifikimin se gjoja “prishin qetësinë dhe përgatitin anarkinë”. Dielli shkruante: “I vjen keq çdo atdhetari kur sheh që qeveria ndjek gazeta kombëtare, gazeta që kanë dalë me qëllim të shenjtë dhe përkrah gazeta gjysmake dredhanike si “Omonian” e Gjirokastrës, sepse të parat kërkojnë mbledhje kombëtare dhe e fundit përkrah qeverinë me idenë e saj të gabuar, se ashtu e do interesi i saj, se është pasanike e beut dhe arkondit. Qëllimi i “Omonias” është përmbysja e çdo gjëje të shenjtë për interesin e xhepit të Dilos.”²⁵

Vatra nuk e shkëputi për asnjë çast vëmendjen nga çështja e kishës autoqefale në Shqipëri, duke mbrojtur me konsekuencë autoqefalinë e saj edhe para se kjo të shpallej në Kongreson e Beratit. Kështu Dielli kritikonte gazetën ‘Koha’ të Korçës dhe patriotin Mihal Grameno, sepse ky në një

²² “Dielli”, 11.04.1921 Lumo Skëndo - *Për një Parti Politike*.

²³ “Dielli”, 03.02.1921. S. Aliko, *Bashkimi i udhëheqësve tanë, i nevojshëm*.

²⁴ “Dielli”, 27.01.1921.

²⁵ “Dielli”, 03.02.1921.

artikull e quante peshkopin grek Jakovin, Arqipeshkvi i gjithë Shqipërisë, duke theksuar se “nuk e dimë ç’e shtyu Z. Grameno të ngrejë aq lart armikun më të madh të Shqipërisë, kryepropagandistin e grekëve”.²⁶

Po kështu, përshëndeteshin reformat e sektit Bektashian për ta bërë fenë e tyre plotësisht kombëtare, autoqefale, çka cilësohej “një vepër patriotike që tregon se Shqipëria do të bëhet vend model i Ballkanit”.²⁷

Në faqet e Diellit u shprehën pikëpamje paqësore dhe propozonte që Shqipëria të mos kishte një ushtri të saj. Kështu kritikohej vendimi i qeverisë shqiptare për të mbledhur e krijuar ushtrinë prej moshave 21-27 vjeç. Në të vërtetë, vendi nuk kishte në këtë kohë mundësi financiare të mbante një ushtri të vërtetë, por nga ana tjetër, ishte i gabuar arsyetimi i gazetës se “me hyrjen e Shqipërisë në Lidhjen e Kombeve, neve mbrohemi prej 47 shteteve të mëdha e të vogla, anëtare të Ligës” dhe se “edhe ushtritë e Greqisë e Serbisë na mbrojnë neve si anëtare të Ligës.” Gazeta vinte në dukje se Shqipëria, si një shtet i ri, ka nevojë sot për financa, e ato burime të pakta tonat nuk duhet të prishen për organizmin luftarak, por për arsimin, tregtinë, komunikacionin.²⁸ “Na duhet një ushtri e vogël, sa për të mbrojtur kufijtë, por prapë nuk shohim asnjë arsye përse të mblidhen aq versa (rekrutë të moshave të ndryshme) sot për sot. Sa më e vogël të jetë ushtria, aq më shumë përparon një shtet.”²⁹ Dielli kritikoi në faqet e tij edhe plagën e lokalizmit, duke bërë thirrje që “ky rrezik duhet të zhduket nga rrethi ynë para se të zerë rrënjë, para se të bëhet gangrenë”. Shprehej besimi se “ashtu siç luftuam sëmundjen e fanatizmit fetare, jemi në gjendje të luftojmë dhe lokalizmin.”³⁰

Vatra ndoqi me shumë vëmendje fushatën e zgjedhjeve të para politike në Shqipëri që u zhvillua në fillim të vitit 1921. Ajo mbajti një qëndrim të drejtë ndaj kësaj fushate, duke kritikuar elementët apo shfaqjet negative të saj dhe duke vlerësuar karakterin e qetë të zgjedhjeve.

Një nga fenomenet negative që u shfaqën gjatë kësaj fushate ishte propaganda e dasive fetare që zhvilluan disa grupe politike. Dielli kritikonte kandidatët për deputet të zonës së Bilishtit, që përpqeshin të përdornin fenë për qëllime elektorale. Ata i deklarorin popullit muhamedan se do të luftonin të krishterët “që donin të fitonin votat në Parlament dhe të krishtëzonin Shqipërinë”. Përpara të krishterëve thonë: Muhamedanët na mbyllën,

²⁶ “Dielli”, 31.01.1921.

²⁷ “Dielli”, 26.02.1921, *Reforma të lipsura*.

²⁸ “Dielli”, 08.02.1921, *Lakmia e pangopur*.

²⁹ “Dielli”, 08.02.1921, *Lakmia e pangopur*.

³⁰ “Dielli”, 23.02.1921, *Mikrobin shtype sa është i mbyllur*.

zgjidhnani në të krishterët që të mbajmë traditat e shenjta. Këta njerëz duhet të demaskohen prej patriotëve, populli t'u tregojë vendin. Prej tyre populli ynë pret vetëm prishjen e tij.³¹

Një kritikë tjetër ajo adresoi ndaj faktit se kabineti i Iliaz Vrionit, ndonëse me dëshirë të mirë dhe pa ndonjë prapamendim, shtoi me ligjin e zgjedhjeve dhe një nyje që mbron të drejtat e minoritetit të krishterë në Shqipëri. Dielli theksonte se ky krijoi një problem të madh, pasi “pa dashur, qeveria jonë vë një mur atje ku nacionalistët lanë kockat, gjersa shpuan gardhin e urrejtjes që kishin ngrehur midis vëllezërve propagandat e huaja. Me këtë qeveria inkurajon armiqtë e brendshëm, ata shqiptarë që nuk i duan shëndetin nënës së tyre, dhe u jep një dackë të rëndë patriotëve që kanë sakrifikuar çdo gjë për bashkimin dhe vëllazërinë... qeveria përgënjeshtrohet deklaratat tona, se shqiptari mbi të gjitha ka kombësinë e pastaj fenë e doktrinën, a vendin e lindjes.”³²

Nga ana tjetër, denoncoheshin sulmet e shtypit grek për zgjedhjet në Toskëri, i cili i quante si të paligjshme dhe si shkelje të marrëveshjes së qeverisë shqiptare me Greqinë. Dielli argumentonte se kufijtë e Shqipërisë ishin caktuar që më 1913 dhe ajo kishte të drejtë të bënte zgjedhje politike brenda tyre. Ndërsa kriza e luftës me grekët për kufijtë tanë ishte në Paris, dhe kur grekët nuk fituan dot, atëherë kur ata kishin miq të fortë, nuk mund të fitojnë sot, kur i humbën miqtë.³³ Një kritikë u bëhej zgjedhjeve, pasi ato në Shqipërinë e Mesme nxorën fitues elementë esatistë. Dielli shkruante: “Vdiq Esati dhe Osman Bali u zhduk nga vendi ynë, po shpirta e tij e farmakosur mbetet jashtë në disa cepa të Shqipërisë. Fryma e kuçedrës esatiste përfitoi nga qeveria e I. Vrionit. Lajmet na thonë se qarku i Durrësit nxorri si deputetë pasanikë të Esatit, njerëz të dyshimtë. Në këto zgjedhje në Durrës luajti rolin kryesor shoqëria prapanike “Zgjimi” e Tiranës.”³⁴ Ndërsa shprehej entuziazmin për fitoret që po korrnin nacionalistët në zgjedhje, megjithëse në Tiranë dhe Durrës u dukën re të zeza, Kurveleshi përshëndetej se në një mbledhje të bërë në Progonat, vendosi që të votojë për djemtë e “opingës”. Ai bëri thirrje që të mos i jepet Myfitit asnjë votë. Veçanërisht vlerësohej pozitivisht Federata “Vatra” e Shqipërisë, e cila luajti një rol të madh “për zgjedhjen 100% të kombëtarëve” në qarkun e Korçës. Po kështu vlerësoheshin pozitivisht dhe shoqëritë e tjera si “Mbrojtja kombëtare”. Theksohej se “zgjedhjet u bënë aq

³¹ “Dielli”, 01.03.1921, *Burracakët fshihi prapa perdes*.

³² “Dielli”, 12.03.1921, *Po e hapim varrin me duart tona*.

³³ “Dielli”, 18.03.1921, *Too Bad*.

³⁴ “Dielli”, 19.03.1921, *Kuçedra ende e gjallë*.

qetësisht dhe rregullisht, sa barazohen me shtetet e përparuara, shumë më qetësisht se në Greqi.”³⁵

Vatra adresoi kritika të ashpra ndaj tendencave separatiste e centrifugale që u shfaqën gjatë zgjedhjeve, veçanërisht në zonën e Korçës, ku një grup politikanësh, që madje kishin pasur një rekord pozitiv të respektuar si nacionalistë e atdhetarë, i kërkuan me forcë dhe ushtruan presion ndaj qeverisë që të krijonte një administratë autonome në Shqipërinë e Jugut, e cila të drejtohej nga të krishterët. Vetëvrasje e quante “Dielli”, Memorandumin e të krishterëve shqiptarë,³⁶ duke shprehur habi se “si u katandisën patriotët Kol Rodhe, Koço Kota, Llambi Bimbli, etj., në këtë gjendje, që të bashkohen për një qëllim me antipatriotët.” Përmes një analize të saktë, pohohej se shkak i kësaj përçarje ishte “ambicia e shkretë që mbretëroi në karakterin e zotërinjëve që bëhen sot vegla të Jakovit, të propagandës greke, e cila po i shpie ata në vrasjen e atdheut. Shqiptarët e Amerikës e dënojnë këtë vepër antipatriotike dhe protestojnë energjikisht, duke iu lutur qeverisë të marrë masat e duhura për të mbytur veprën satanike të Jakovit”.³⁷ Vatra theksonte se grupi i personave që nënshkruan Memorandumin e të krishterëve ishte “një grup i verbër”, që ra në kurthin e Jakovit, i cili “po e drejtonte goditjen e tij pikërisht në vendin më delikat të rrojtjes sonë”. Ai kërkon të ndajë krahinat e Korçës e të Gjirokastrës nga Shqipëria dhe pastaj t’i bashkojë “me tin Megalin Mitera”. “Ambicia për pushtet, e shtyu Rodhën, Kotën e Bmbilin në këtë gjendje e veprim të turpshëm”.³⁸ Vatra bënte thirrje për të shkurtuar qarkun e dhespotit grek, i cili është një propagandist i huaj, i mbështjellë me maskën e fesë. Gjithashtu jepej një informacion interesant se lëvizja e memorandumistëve “i gjeti dyert e mbyllura kudo, edhe në Toskëri, dhe u gjykua drejt prej çdo atdhetari, si vepra më antipatriotike që ka bërë ndonjë grup shqiptarësh në vitet e fundme.”³⁹ “Veçanërisht shtypi shqiptar ka hapur një luftë të rreptë kundër lëvizjes së çmendur, të gjitha gazetetat, veç gazetës së Korçës, e cila kishte botuar Memorandumin e të krishterëve”.

Për të denoncuar fenomenet negative separatiste e centrifugale që ndodhën në këtë kohë në Shqipëri, Vatra reagoi dhe institucionalisht dhe kryetari i saj bëri këtë Deklaratë:⁴⁰

³⁵ “Dielli”, 22.03.1921, *Ylli i nacionalistëve ndriçon*.

³⁶ “Dielli”, 28.03.1921, *Vetëvrasje*.

³⁷ Po aty.

³⁸ “Dielli”, 29.03.1921, *Kudo gjurma e ujkut*.

³⁹ “Dielli”, 30.03.1921, *Kudo i gjet’ dyert e mbyllura*.

⁴⁰ “Dielli”, 18.04.1921, Anastas Pandeles, *Qëndrimi i “Vatrës”*.

“Nuk aprovojmë obstruktivet që bëhen në Shqipëri nga ana e tufave të ndryshme, që për të ngopur “idenë fikse” të tyre se kështu “dua unë”, shkaktojnë pengimet përpara udhës së përparimit, pa marrë në sy “faktet aktuale”. Jemi kundër mënyrës së sjelljes së ish-deputetëve të Korçës, që me qëndrimin e tyre “konditional”, kërkuan të frikësonin qeverinë, të marrë anë e të veprojnë si duan ata, pa dhënë asnjë formë arsyeje e ndryshimi.

Jemi kundër sjelljeve të Dr. Turtullit e Sotir Pecit me shokë, të cilët, me mënyra fare ilegale, nisën përçarjen në mes të qeverisë dhe grupeve të ndryshme, duke intimiduar qeverinë me fjalët që “po të pranohet Imzot Noli në Shqipëri, neve të krishterët do të largohemi nga Tirana”. Ishte një obstruktiv që solli dhe shkaktoi një radhë krizash ministeriale, që shkaktoi pakënaqësi të shfaqur prej shqiptarëve të Amerikës, që kushtoi qindra dollar, dhe mosvajtja e Nolit në Shqipëri, kryesisht solli rënien e Kabinetit të Sulejman Delvinës. Jemi kundër dhe protestojmë energjikisht “Memorandumin”, të bërë prej propagandës së huaj dhe e servirur nga një grup i “ish-atdhetarëve të mirë”. Që ta mejtojë njeriu këtë vepër antikombëtare, antishqiptare, e kundërt me principet dhe parimet e një shteti të vetëvendosur dhe independent, lypset të harrojë ndodhjen e tij si njeri, ca më tepër si një nga luftëtarët për Shqipërinë, se ndryshe “shpirti nuk lidhet me trupin, ndërgjegjja ikën nga logjika dhe mbetet si një skelet i thatë, pakuptimi dhe njohje cilësie.

-Jemi kundër dhe nuk aprovojmë sjelljet e shkodranëve, që janë “një trup” dhe punojnë të ndarë.

Qëndrimi ynë është për një njësi në mes të shqiptarëve, në bashkëpunim në mes të elementeve të ndryshëm, pa i kufizuar dhe pa i stigmatizuar me emra që na sjellin dëm dhe ndalim në udhën tonë të veprimit për mbarëvajtjen e Shqipërisë. Qëndrojmë dhe kërkojmë të duhemi e të quhemi “vetëm Shqipëtarë”. Feja nuk ka asnjë lidhje me kombësinë dhe secili prej nesh, sipas dëshirës, është i lirë të nderojë atë fe që i pëlqen. Qëndrojmë për një Shqipëri të pavarur, për një Shqipëri shqiptare. Qëndrojmë në parimet, që çdo kundërshtim të bëhet me logjikë dhe çdo kritikë të bëhet konstruktive dhe jo obstruktive. Apelojmë që gjithë shqiptarët të mejtojnë Shqipërinë, të vazhdojnë përpjekjet e tyre në rrugën kombëtare me zemër të qëruar për t’i arrirë qëllimit të shumë dëshiruar.

Konkluzioni: “Jemi përkrahës të çdo qeverie kombëtare idealistike dhe të gjithë institutave që i shërbejnë Shqipërisë”. Përveç kësaj, Vatra u angazhua për të kundërgoditur propagandën greke në Amerikë e cila, siç shkruante Dielli, “nisi përsëri ofensivën e saj kundër nesh me një tërbim të madh, me sistem pak të ndryshëm, duke u bazuar në dokumente të vjetra e

traktate të vjetëruara, të rrëzuara prej marrëveshjeve të tjera. Ofensiva është e përgjithshme dhe bazohet kryesisht në gabimet fatale që bëri “grupi i verbër” i Korçës. Propaganda greke theksonte se të krishterët nuk morën pjesë në zgjedhjet parlamentare dhe turkoalvanjtë (turko-shqiptarët) dogjën shtëpi në Përmet, Delvinë dhe po i mendojnë të krishterët.”⁴¹

Nga ana tjetër, Vatra kritikoi qëndrimin e qeverisë ndaj zgjedhjeve në Qarkun e Shkodrës dhe ministrin e Brendshëm, Mehdi Frashërin, për lëshimin që u bëri këtyre tendencave separatiste, duke urdhëruar që në Shkodër të zgjidheshin 8 deputetë katolikë dhe 4 muhamedanë, dhe që të votonin veç katolikët e veç muhamedanët. Këtë e kundërshtoi populli i Shkodrës dhe shoqëritë patriotike të vendit. Dielli shkruante se, dashur pa dashur, me këtë veprim të trashë e të gabuar, qeveria bëri aleancë me Memorandumistët e Korçës.⁴²

Vatranët përshëndetën krijimin e parlamentit të ri që doli nga zgjedhjet e para politike, duke e konsideruar atë një institucion me rëndësi për sendërtimin e shtetit shqiptar dhe të ardhmen e vendit. “Që sot Shqipëria hyri në rrugën e shteteve konstitucionale, hyn me një shpresë të re të gjallë dhe me një qëllim: që të dalë në rrugën e përparimit.”⁴³ Theksohej se ky parlament do të ndeshej me shumë pengesa dhe kishte shumë punë për të kryer, por besohej se ai do t’i kapërcente ato. Ndër detyrat më vitale konsideroheshin kujdesi për Kushtetutën që do të ndjekë Shqipëria në rrugën si shtet. Sugjerohej eliminimi i institucionit të “Këshillit të Naltë”, pasi ishte i përbërë prej njerëzve të “kohës së vjetër”, dhe ishte një çekan mbi qeverinë dhe një shkelm kundër përparimit të shtetit. Po kështu, sugjerohej që çështja e organizatorëve të huaj nuk duhej të lihej për më vonë. Parlamenti duhej të ngulte këmbë për një administratë të rregullt, që të kishte formën dhe “erën” e Perëndimit.⁴⁴ Mirëpo Vatra e kuptonte se një parlament nuk mund të bëjë kushtetutë, prandaj bënte thirrje që ai “të kthehet në Asamble Kushtetuese, të hedhë poshtë Këshillën e Naltë të sotëm, të zgjedhë një regjent dhe të bëjë kushtetutën e shtetit”.⁴⁵ Ajo paralajmëronte se në qoftë se Parlamenti nuk merr parasysh këto pika jetësore, atëherë do të ndodhemi para andrallash, “pakënaqësiat që do të rrjedhin nga shteti pa timon do t’a shtërngojnë popullin të bëjë zgjedhje të reja, zgjedhje për një kushtetutë, e cila është e domosdoshme dhe për të cilën parlamenti i

⁴¹ “Dielli”, 21.04.1921, *Po të gjitha më kot*.

⁴² “Dielli”, 26.05.1921, *Përçaj dhe mbretëro*.

⁴³ “Dielli”, 04.04.1921, *Parlamentit të ri*.

⁴⁴ “Dielli”, 04.04.1921, *Parlamentit të ri*.

⁴⁵ “Dielli”, 05.05.1921, *Ta zëmë punën në rrënjë*.

sotëm është gjer në një pikë i panomshëm (paligjshëm). Puna duhet zënë nga rrënjët, dhe sot është koha për të”.⁴⁶

Një impuls të ri do t'i jepte aktivitetit të Federatës Vatra kthimi i Faik Konicës në shtatorin e vitit 1921 në Amerikë dhe marrja e kryesisë së Vatrës prej tij. Ai i dha asaj një gjallëri edhe më të spikatur se më parë dhe u përpoq të rivendosë autoritetin e saj të tronditur nga një skandal financiar. Në këtë kohë Vatra gjendej në një krizë financiare dhe besimi pasi ish-kryetari i saj Anastas Pandele, me një grup bashkëpunëtorësh të tij, kishte organizuar një shoqëri tregtare në Boston me emrin Albanian-American Trading Company. Në gazetën Dielli ishin botuar një sërë artikujsh që reklamnin aktivitetin e kësaj kompanie. Komisioni i Vatrës në maj 1921, i konsideroi këta artikuj si reklama dhe kërkoi që kompania në fjalë të paguante për ta, por kryetari i Vatrës dhe njëherësh bos i kësaj kompanie, refuzoi të paguante. Më e keqja ishte se njerëzit e asaj korporate mblodhën shumë para nga vatanët dhe shqiptarët e tjerë që blenë aksione të saj pasi besonin tek Vatra. Kompania ishte e falimentuar që në fillim dhe rezultoi një mashtrim i madh. Kështu shqiptarët humbën tërësisht paratë e tyre dhe Vatra pati një dëm të madh moral e material.⁴⁷

Në vitet 1920-1921 Federata Vatra qëndroi deri diku jashtë ballafaqimeve dhe debateve të brendshme politike në Shqipëri. Ky qëndrim do të fillonte të ndryshonte gradualisht dhe do të shkonte duke u thelluar nga fillimi i vitit 1922, ku ajo u përfshi gjithnjë e më fuqishëm në jetën politike shqiptare. Ajo përkrahu vizionin për një Shqipëri që do të ecte me shpejtësi në rrugën e reformave demokratike e progresive. Vatra filloi të ndiqte me ngarkesa të larta emocionale jetën e parlamentit Shqiptar dhe përgjithësisht jetën politike në Shqipëri. Ajo kërkoi transformime të shpejta politike dhe sociale pa e kuptuar se një gjë e tillë ishte thuajse e pamundur në atë periudhë. Shumë herë ajo çuditej dhe revoltonte me papërgjegjshmërinë e krerëve politikë të vendit, me aktivitetin që ata zhvillonin, dhe komunikimin që ata përdornin duke adresuar kritika të forta ndaj tyre.

Thelbësor në pozicionimin politik të Vatrës dhe gazetës së saj Dielli ishte qëndrimi i tyre i vendosur antifeudal. Ato bënë thirrje për një Shqipëri perëndimore dhe republikane dhe i përqendruan forcat e tyre në qytetin jugor të Korçës. Dielli u bë i njohur për kryeartikujt fshikullues që i portretizonin qeveritë pas Kongresit të Lushnjes si të korruptuara, elitiste, dhe që nuk përfillnin nevojat e fshatarëve shqiptarë.

⁴⁶ “Dielli”, 05.05.1921, *Ta zëmë punën në rrënjë*.

⁴⁷ Haris Silajxhiq, *Shqipëria dhe SHBA...*, f. 127.

Gjatë vitit 1921 dhe më pas një pjesë e anëtarëve të komunitetit shqiptaro-amerikan donte që Federata Vatra të qëndronte jashtë politikës së brendshme shqiptare. Por Konica i bindi shumicën e anëtarëve të Vatrës që përfshirja energjike në jetën e brendshme politike shqiptare ishte një domosdoshmëri dhe jetike për atdheun. Konica e ndjente se pjesa më e madhe e këtij komuniteti tregonte interes për zhvillimet politike në vend, ashtu edhe për të dhënë ndihmë financiare në përkrahje të demokratizimit të sistemit politik.⁴⁸ Për këtë arsye, ai e përfshiu veten dhe Vatrën në luftën e brendshme politike në Shqipëri. Ndikim do të kishte edhe përfaqësuesi i Vatrës në Parlamentin shqiptar Fan Noli si dhe vatanë të tjerë që u angazhuan aktivisht në politikën e brendshme të shtetit shqiptar.

Federata Vatra mbajti në këto çaste në fokus edhe çështjen kombëtare shqiptare. Ajo përmes gazetës së saj Dielli, u rreshtua në krahun realist dhe të moderuar të mendimit politik shqiptar lidhur me Kosovën, duke bërë thirrje për politikë të vetëpërmbytur kundrejt Serbisë, pasi çdo qëndrim tjetër do të ishte me rreziqe të mëdha për Kosovën dhe gjithë kombin shqiptar. Në janar 1921, duke iu referuar mosmarrëveshjeve midis serbëve, malazezve e kroatëve, ajo bënte thirrje që Kosova nuk duhej të ngrihej në këtë çast, “sepse Serbia do t’u japë ndonjë kockë malazezëve dhe do kthehet kundër nesh. Arsyeja më e madhe është se ne duam t’i japim botës të kuptojë se u bindemi marrëveshjeve sado të padrejta që janë dhe se kemi mënyrë tjetër, mënyra më të mëdha se ajo e robërisë së Kosovës nën Serbinë”.⁴⁹ “Me urtësinë e tyre, kosovarët i binden Qeverisë Shqiptare dhe sakrifikojnë mirërrrojtjen dhe lirinë e tyre të hëpërhëshme për Shqipërinë e liruuar. Me Kosovën në ngritje, shqiptarët e liruuar do të mos rrinë me duar kryq. Por nuk duhet harruar që Shqipëria e sotme nuk mund të mbajë një luftë kundër Jugosllavisë, nuk duhet harruar se ende nuk jemi vendosur si shtet dhe opinion i jashtëm do të jetë fatal për neve po të merremi që sot me luftëra. Në një rast të tillë, armiq të do na akuzojnë e diskreditojnë dhe frika është se mos prishemi krejt si shtet, se mos pakohemi si komb. Dielli shkruante se ndonëse sot Serbët janë zënë pisk dhe duart i kanë të lidhura si brenda si jashtë, s’kanë lëshuar ende disa toka të Shqipërisë së 1913 dhe marrëveshja Shqipëri-Serbi nuk ishte përfunduar ende. Këto fakte, ajo i cilësonte si një rrethanë jo të favorshme për shqiptarët. Por i bënte thirrje qeverisë të ishte pak më aktive lidhur me çështjen e kufijve Veriorë “sa kohë që hekuri është i skuqur”. Ajo këshillonte se “fitimi ynë do të jetë shumë më i madh po të veprojmë me anën e urtësisë

⁴⁸ Robert Austin, *Shtegu i pashkelur i Fan Nolit*, Tiranë, Albin, 2001, f. 42

⁴⁹ “Dielli”, 14.01.1921, *Urtësia më efektive se forca*.

sesa me anën e forcës.”⁵⁰ Duke analizuar gjendjen në Jugosllavi, konfliktin kroato-serb e divergjencat serbo-malazeze, gazeta përkrahte luftën e këtyre popujve, të cilët shtonte se u bashkuan me forcë me Serbinë prej Aleatëve. Nga ana tjetër, bënte thirrje që në këto situata, qëndrimi i urtë nga ana jonë do të jetë më fitimprurës se bashkimi me elementët e pakënaqur të shtetit sllav të ri.⁵¹ Parashikohej tronditja e thellë e shtetit jugosllav dhe fitorja në të e radikalëve, zhvillime të cilat konsideroheshin se do të ishin në favor të çështjes shqiptare. Dielli shkruante se “Serbia, e tronditur prej luftërave të mëdha e të kushtueshme, e lodhur nga vuajtjet dhe humbjet e mëdha të tmerruara që pati gjatë 9 vjetëve të fundit, nuk do t’u bëjë dot ballë turbullimeve, dhe ajo që e dobëson ca më tepër pozitën e saj, është fakti që socializma dhe radikalizma kanë shtënë rrënjë të shëndosha në Serbi, dhe e pengojnë tepër Beogradin për të mbytur turbullimet e sotme me hekur dhe me zjarr. Po edhe në qoftë se mbytet kryengritja e sotme, Serbia do të ketë andralla dhe ngatërime të brendshme, të cilat një ditë do ta hanë dhe do ta hollojnë, aq sa çdo lëvizje tjetër kundër saj do ta mposhtë. Koha s’është larg që radikalët ta kenë vendin e tyre nën ‘diellin’ e Jugosllavisë; dhe kjo është një tjetër arsye pse duhet të presim neve kohën e duhur të lirisë së Kosovës, atë kohë që do të vijë një ditë, qoftë dhe sikur të kthehet prapë bota.”⁵² Kundërshtimi i një kryengritje të re kundër sundimit serb në këto momente justifikohet me rrezikun që ajo mund të shtypej dhe se mund të bashkonte elementët sllavë dhe shtetet e tjera të Ballkanit kundër shqiptarëve. “Po të ngrihem i neve sot kundër serbëve, atëherë mund të ngjasë ajo që ngjau më 1912, kur shtetet e tjera të Ballkanit, të frikësuara nga zgjimi i shqiptarëve, i lanë prapë zënkat dhe ndryshimet që kishin midis tyre, dhe i ranë Turqisë për të krasitur Shqipërinë. Historia e asaj periudhe në Ballkan mund të përsëritet sot në Jugosllavinë e turbulluar dhe atëherë, në vend që t’i vëmë vetulla, i nxjerrim sytë”.⁵³ Dielli shkruante se kosovarët u treguan mjaft të urtë në kohën e invazionit serb të fundit kundër Shqipërisë dhe shtonte se “koha nuk është larg që bija e madhe e Shqipërisë të futet në gjirin e s’ëmës. Ëndrra jonë në Veri është tani më e dukshme se kurdoherë, dhe ajo do realizohet aq më shpejt sa më të urtë që të tregohemi në rastet e tanishme”.⁵⁴

⁵⁰ Po aty.

⁵¹ “Dielli”, 02.02.1921, *Shpresat tona në Veri më të dukëshme*.

⁵² Po aty.

⁵³ Po aty.

⁵⁴ Po aty.

Në prill 1921 Dielli ngrinte zërin kundër krimeve që po kryenin serbët në Kosovë. Theksohej se “serbët ende nuk e kanë pushuar planin përmbysës për Kosovën që po e zbatojnë që nga viti 1913.

Veç thikës që i kanë futur kosovarit mu në zemër me dorën e tyre, imperialistët serbë kanë lëshuar kundër vëllezërve tanë të robëruar ushtarët e etur për gjak të Vrangelit, ato banda barbare që mbolli gjenerali rus për të shtypur bolshevizmin në Rusi. Dhe kjo tragjedi po bëhet brenda në Evropë, m’u tek goja e botës së qytetëruar.”⁵⁵ Gjithashtu, denoncohej edhe qëndrimi mospërfillës i Fuqive evropiane ndaj kësaj shtypjeje. Dielli shkruante se këtë dramë “Evropa e shikon me një apati të çuditshme, me një gjakftohtësi të madhe. Ankimet e delegacionit tonë, të qeverisë tonë, thirrjet e miqve tanë, nuk kanë bërë asnjë efekt gjer më sot në MPJ të Fuqive të Mëdha. Liga e Kombeve, jo vetëm që e ka për detyrë të ndalojë therje njerëzish të robëruar, por edhe shtrëngohet prej kushtetutës së saj që të mbrojnë minoritetet. Fuqitë e Mëdha e Liga e Kombeve duhet të ndalojnë tragjedinë në Kosovë. Kazani mban, po më në fund pëlcat.”⁵⁶

Ashtu si në kohët e mëparshme, Vatra dhe Dielli vijuan të ishin gardianë të patundur të Shqipërisë së Jugut dhe denoncues të fuqishëm të propagandës antishqiptare të organizatave vorio-epirote. Kështu në një numër të tij denoncohej telegrami që Shoqëria “Panipirotiqi Enosis” i dërgonte Lidhjes së Kombeve, ku protestonte për “keqbërjet e shqiptarëve në Epir”.⁵⁷

Vatra mbështeti me forcë çdo ide dhe përpjekje për progresin social në Shqipëri dhe për kapërcimin e trashëgimisë së hidhur të kohës osmane. Ajo kritikoi çdo faktor që pengonte këtë progres drejt “Oksidentit” (Perëndimit). Kështu, në një nga numrat e tij, Dielli kritikonte gazetën Shkrepetima, e cila e konsideronte mbylljen e grave në shtëpi dhe mbulimin e tyre si mbrojtje të lirisë. Këto mendime “Dielli” i quante anadollake dhe sillte si shembull Perëndimin, ku gruaja radhitej një me burrin. Gjithashtu, kritikonte pretendimin se mbulimi i grave hyri në Anadoll prej ushtarëve shqiptarë që shkonin atje, duke e cilësuar këtë pohim një kthim të historisë përmbys.⁵⁸

Në faqet e gazetës Dielli u shfaqën propozime interesante për zhvillimin e vendit edhe në sferën ekonomike e financiare. Aty theksohej se shqiptarët e Amerikës ishin gati të investonin të hollat për nisjen e një Banke Kombëtare dhe se kapitalet e tyre do të shumëzoheshin me kapitalet e shqiptarëve të

⁵⁵ “Dielli”, 23.04.1921, *Serbët po shtrydhn kosovarin*.

⁵⁶ “Dielli”, 23.04.1921, *Serbët po shtrydhn kosovarin*.

⁵⁷ “Dielli”, 25.02.1921, *Ende këngën e Mukës*.

⁵⁸ “Dielli”, 24.03.1921, *Mbulimi i gruas-Mbrojtësi i lirisë*.

Rumanisë, Misirit, Stambollit dhe Shqipërisë.⁵⁹ Krijimi i një banke të tillë shihej si një institucion themelor shtetëror, përmes të cilit populli do të shpëtonte prej fajdexhinjve, të cilët shfrytëzonin në palcë popullsinë ku fajdeja ishte kthyer në një gangrenë sociale. Përmes saj, shteti shqiptar do të shtypte të hollat e tij e do të siguronte më lehtë hua të jashtme. “Bujku, të cilit do t’i duhen të holla për të blerë makina, do ta gjejë derën e bankës të hapur... populli shqiptar do të shpëtojë nga të hollat e huaja, të cilat përdoren në Shqipëri, dhe vendin e tyre do ta zërë paraja shqiptare.” Në fakt, ky propozim nuk ishte realist pasi vendit i nevojitej një stabilitet i lartë i brendshëm dhe ndërkombëtar, një qeverisje e aftë e nivel i lartë zhvillimi ekonomiko-politik që të mund të krijonte një bankë të tillë popullore, të cilat nuk ekzistonin në këtë kohë.

Vatra ishte përkrahëse e zjarrit të reformës agrare. Por, duke pasur parasysh që në këto fillime tepër të vështira të jetës së shtetit të pavarur shqiptar, realizimi i saj ishte i pamundur, ajo sugjeroi masa më praktike dhe të realizueshme si hapa paraprijës të saj. Një intelektual shqiptar nga Rumania e përshkruante kështu gjendjen e rëndë të bujqve, të çifligjeve private e shtetërore në Shqipëri: “mijëra shpirt janë duke punuar si robër, një jetë të tërë pa reshtur, për bukën...Punojnë që në vegjëli, plaken duke punuar dhe vdesin siç u lindën, të varfër. Edhe fshatarët që kanë pak tokë janë robër, jo të bejlerëve, po të hambarxhinjëve dhe të sarrafëve (fajdexhinjëve) shushunja.”⁶⁰ Ai shtonte se shumë herë ndonjë fshatar kur ka nevojë për të holla, “rent tek hambarxhiu, i cili i jep shumën në të holla, por ia ble grurin dhe misrin që pa u mbjellë më gjysmë çmimi”. Ai shtronte pyetjen se ç’duhet bërë? Dhe meqë për ndarjen e çifligjeve midis “dhepuntorëve” në Shqipëri, kishte për të shkuar kohë, sugjeronte një masë që mund të realizohej menjëherë-organizimin e fshatrave në Shoqëri Agrikole nën mbrojtjen e Ministrisë së Ekonomisë Kombëtare.⁶¹

Vatra ishte e angazhuar edhe për zhvillimin e arsimit në Shqipëri. E ndërgjegjshme për nevojën e shkollave për libra, qysh në fillim të vitit 1921 ajo po përgatiste për botim 100.000 libra shkollorë nga autorë të shquar, të cilat parashikonte t’i kishte gati në verën e këtij viti, përpara kuvendit të saj.⁶² Jashtë vëmendjes së vatraneve nuk mbeti edhe çështja e njësimimit të gjuhës.

⁵⁹ “Dielli”, 25.02.1921, Kosta Isak, *Formimi i një Banke Kombëtare në Shqipëri është i nevojshëm për shtetin tonë*.

⁶⁰ “Dielli”, 26.04.1921, Jorgji Bubani, Kimist, Rumani-*Dhepunëtorët* në Shqipëri.

⁶¹ “Dielli”, 26.04.1921, Jorgji Bubani, Kimist, Rumani-*Dhepunëtorët* në Shqipëri.

⁶² “Dielli”, 14.03.1921, *Shkollat tona*.

Dielli shkruante se një nga çështjet më me rëndësi që kemi për të zgjidhur, është problemi i shkrimit të gjuhës dhe kritikonte qeverinë e cila, “duke dashur të përziejë të dy dialektet, e ka ngatërruar më tepër çështjen”. Propozoj që, nëse nuk mund ta realizonte afrimin e dy dialekteve, duhej të nxirrte qarkoret e saj në dy dialektet.⁶³ Sigurisht kjo ishte një pikëpamje e gabuar që nuk i kontribuonte unifikimit të vendit dhe dëshmonte për kufizimet kulturore të kësaj gazete.

⁶³ “Dielli”, 26.02.1921, *Gjuha e përzjerë*.